

Manon Smits

Schrijven als een ander – co-referaat

Manon Smits (1967) studeerde Engelse Taal- en Letterkunde en Italiaans (waaronder een jaar aan La Sapienza te Rome). Ze is de vaste vertaler van Alessandro Baricco (met inmiddels 14 titels), maar vertaalde daarnaast tal van andere Italiaanse en Engelstalige auteurs (o.a. Silvia Avallone, Domenico Starnone, Elena Stancanelli, Edoardo Albinati, paus Franciscus, Elena Ferrante, Sandro Veronesi, Andrea Camilleri, Melania Mazzucco, Jhumpa Lahiri, Emma Donoghue, Henry James). Met Zeven minuten na middernacht van Patrick Ness won ze in 2014 de Gouden Lijst voor het vertaalde jeugdboek. Ook werd ze zesmaal genomineerd voor de Europese Literatuurprijs (waarvan driemaal met Baricco). Ze is bestuurslid van de Stichting Lira en de VertalersVakschool Amsterdam en maakt deel uit van de organisatie van de Literaire Vertaaldagen. Dit co-referaat sprak ze uit op 9 februari 2015 na de State of Translation-lezing van Maarten Steenmeijer, naar aanleiding van de verschijning van diens Schrijven als een ander – over het vertalen van literatuur (Wereldbibliotheek 2015). VertaalVerhaal publiceerde hieruit het hoofdstuk ‘De vertaler als spookschrijver’.

Schrijven als een ander – co-referaat

Schrijven als een ander – er zijn lezers die dat wel heel letterlijk opvatten. In januari verbleef ik twee weken in het Vertalershuis in Rome, en op een avond ging ik met vrienden naar een feest. Op een gegeven moment stond ik te praten met een vrouw die de vraag stelde waar alle Italianen vroeg of laat mee komen: ‘Hoe komt het eigenlijk dat je zo goed Italiaans spreekt?’ Toen ik vertelde dat ik Italiaanse boeken in het Nederlands vertaalde, bijvoorbeeld die van Alessandro Baricco, was ze razend enthousiast. ‘Echt waar, Baricco? Niet te geloven!’ Ze riep meteen haar vriendin erbij. ‘Moet je horen! Zij is de vertaalster van Baricco, dus als wij Baricco lezen, lezen we haar woorden!’ Het duurde even voordat ik haar ervan kon overtuigen dat dat alleen voor Nederlandse lezers gold, en dat zij als Italianen toch echt de woorden van Baricco zelf lazen. Toen drong tot haar door dat het wel een heel onnozele reactie was geweest, en hielden we het er maar op dat het de schuld was van de wijn.

In die weken in Rome heb ik *Schrijven als een ander* al gelezen. Het is een heel veelzijdig boek waarin vele meningen over vertalen en vele facetten van het vak aan bod komen, en dat ik zeker nog vaker zal openslaan. Ik heb er verder niet nog een vertaaltheorie aan toe te voegen, ik vind het een heel mooie en passende conclusie dat een vertaling altijd een combinatie is van de stijl van de schrijver en de stijl van de vertaler. Ik had in Italië een paar keer een ontmoeting met Jhumpa Lahiri, de Amerikaanse schrijfster die sinds twee jaar in Rome woont en voor het eerst een boek in het Italiaans heeft geschreven. Ik werkte daar aan de vertaling van dat boek, getiteld *Met andere woorden*, dat met name gaat over haar liefde voor de Italiaanse taal en hoe die zich verhoudt tot de twee andere talen in haar leven, het Engels en het Bengaals. Zij heeft het in haar boek ook over vertalen en komt tot een vergelijkbare conclusie: ‘Een vertaling is een prachtige, dynamische ontmoeting tussen twee talen, twee teksten, twee schrijvers. Het houdt een verdubbeling in, een vernieuwing.’

In de laatste hoofdstukken van *Schrijven als een ander* gaat het erover dat het ideaal zou zijn wanneer literair vertalers alleen teksten zouden vertalen waarmee ze affiniteit hebben. Die luxe zou een vertaler zich alleen kunnen veroorloven als hij niet financieel afhankelijk is van het literair vertalen, dus als hij daarnaast andere werkzaamheden heeft. Als ik naar mijn eigen situatie kijk, ben ik me in de afgelopen twintig jaar juist steeds meer op literatuur gaan toespitsen en heb ik de andere werkzaamheden steeds meer afgebouwd. Al tijdens mijn studie had ik me voorgenomen dat ik niet voor een bedrijf wilde werken en altijd eigen baas wilde zijn. In het begin had ik als freelancer allerlei zakelijke vertaalopdrachten en deed ik ondertitelwerk, ik schreef zelfs softwarehandleidingen. Maar zodra ik aan de slag kon met mijn eerste literaire opdracht, *Oceaan van een zee* van Baricco, wist ik dat ik daar pas echt gelukkig van werd. Nu heb ik ook wel heel erg geboft met die eerste roman. Het is nog steeds een van mijn favoriete boeken. Het was wel moeilijk, omdat er heel veel verschillende stijlen in aan bod kwamen, maar het taalgebruik van Baricco was ook heel nauwkeurig en trefzeker, en al met al was het een geweldige leerschool. Ik kreeg ook voldoende tijd van de uitgeverij, waardoor ik over elk detail eindeloos kon bellen en faxen met vrienden in Italië. Meteen daarna kreeg ik mijn

tweede vertaalcontract, voor *Land van glas*, en sindsdien had ik altijd wel een boek omhanden en ben ik in de loop der jaren steeds minder commercieel werk gaan doen, ook al had ik daar veel meer mee kunnen verdienen. Ik heb consequent gekozen voor meer geluk, meer vrijheid, en dan maar wat minder geld. Nog steeds word ik heel gelukkig van mijn werk, en dat is ook altijd mijn belangrijkste criterium gebleven. En dan hoeven het niet eens allemaal boeken te zijn waar ik me voor honderd procent in kan vinden; soms heb je meer affiniteit met het thema en is de stijl niet zo bijzonder; soms geniet je juist erg van de prachtige zinnen, en heb je wat minder met het onderwerp; er is altijd wel iets wat je aanspreekt. Het komt maar heel af en toe voor dat een boek tijdens het vertalen echt tegenvalt, omdat het veel slordiger blijkt te zijn geschreven dan me bij eerste lezing was opgevallen. Dat soort boeken probeer ik inderdaad te vermijden, want dan merk ik meteen verschil in hoe ik me voel, ik krijg er minder energie van, zoek eerder afleiding. Daar hoeft ik overigens nooit lang naar te zoeken, met een groot gezin, een huishouden, een hond en een druk sociaal leven. Mensen vragen vaak of het niet lastig is de discipline op te brengen om thuis te werken. Daar heb ik doorgaans helemaal geen moeite mee, bij de meeste boeken krijg ik juist energie van het vertalen en kan ik me moeilijk losrukken. Ik werk dan ook met plezier 's avonds door, tv-kijken doe ik zelden. Dit alles om aan te geven dat het voor mij en met mij veel andere vertalers niet zou werken om er een andere baan op na te houden en in de resterende tijd te vertalen. Dat is de situatie zoals die noodgedwongen bestaat in veel landen om ons heen, waar men echt niet kan rondkomen van alleen literatuur vertalen, zoals in Italië.

Toevalligerwijs las ik in het Vertalershuis in Rome ook een ander boek over vertalen, geschreven door een bevriende Italiaanse collega, Daniele Petruccioli. Zijn boek is een paar maanden geleden verschenen en het is veel minder wetenschappelijk dan het boek van Steenmeijer; het is vooral gericht op de lezers van boeken. Het begint met de vraag: hoe herken je een vertaling? Hij gaat daarbij in op twee soorten taalgebruik die blijkbaar kenmerkend zijn voor veel slechte vertalingen en die een aparte naam hebben gekregen: het *traduttese* en het *tradiano*. Het *traduttese* is te vergelijken met het Vertaliaans, een term die Henkes en Bindervoet bedachten. Taalgebruik dat alleen in vertalingen voorkomt. Het is vlakke taal, keurig volgens de grammaticaregels, zonder enige originaliteit. Te keurig om waar te zijn, en geen enkele Italiaan schrijft dan ook zo, behalve in vertalingen. Het *tradiano* daarentegen leunt juist heel erg op de brontaal, in veel gevallen het Engels, en is dan ook te vergelijken met het 'Engerlands', zoals Bartho Kriek het noemt. 'Wat is zijn naam?' in plaats van 'Hoe heet hij?', om een heel simpel voorbeeld te geven. Petruccioli roept de lezer op zich bewust te worden van dit soort vertalingen en ze niet langer te accepteren. Om het aan andere lezers te laten weten als ze een bepaalde vertaler meer dan eens op zo'n soort tekst hebben betrappt, om er hun beklag over te doen bij boekhandels en uitgevers. Misschien dat uitgevers dan niet meer zo snel zullen kiezen voor degene die het laagste tarief vraagt of de krapste deadline accepteert. Hij legt de verantwoordelijkheid dus bij de lezers, en uiteindelijk bij de uitgevers, in plaats van bij degenen die een vertaling afraffelen en onder de prijs werken.

Ik weet niet of Nederland een vertalersparadijs is, maar als ik het boekje van Petruccioli lees en de verhalen hoor van andere bevriende collega's uit Italië maar ook uit Albanië, Tsjechië, Brazilië, Argentinië, Amerika en noem maar op, dan mogen we hier toch echt heel blij zijn met ons modelcontract en het Letterenfonds. Dat er dan toch weleens kromme zinnen opduiken in vertalingen is jammer, en natuurlijk zou iedereen die het liefst vermijden. Wel denk ik dat we als lezer minder tolerant zijn ten opzichte van vertalingen, vergeleken met oorspronkelijk Nederlands werk. Ik lees in boeken van Nederlandse schrijvers regelmatig een zin waarvan ik besef: zo zou ik het nooit opschrijven, en als ik het deed zou de persklaarmaker erover vallen. En datzelfde geldt natuurlijk voor de boeken van buitenlandse schrijvers die wij vertalen. Hoe slordiger het origineel, hoe lastiger het is dat op een goede, consequente manier te vertalen, zoals Steenmeijer zelf ook aangeeft in zijn boek. Hoe dan ook zijn er veel vertalers die over het algemeen een goed, op zichzelf staand literair werk afleveren. Door de voorbeelden die Steenmeijer noemt, Martin de Haan, Rien Verhoef en Harrie Lemmens, zou je bijna gaan denken dat literair vertalen een echt mannenberoep is, maar eigenlijk is het tegendeel waar en kunnen we dus ook hopen dat lezers straks niet alleen nieuwsgierig zijn naar de nieuwe Umberto Eco maar ook naar de nieuwe Yond Boeke & Patty Krone, niet alleen naar de nieuwe Hilary Mantel maar ook naar de nieuwe Ine Willems, en naar de nieuwe Elly Schippers, Annelies Jorna, Janny Middelbeek, Jeanne Holierhoek, Katelijne De Vuyst, Nicolette Hoekmeijer, en zo kan ik nog een hele tijd doorgaan.

Om meer naamsbekendheid te krijgen moeten vertalers volgens Steenmeijer veel zichtbaarder worden en actiever reclame maken voor hun beroep en hun vertalingen. Daar ben ik het zeker mee eens. Er zijn ook al meer initiatieven dan in zijn boek worden genoemd. De Boekvertalers zijn heel actief op boekenmarkten, met boekenleggeracties of bijvoorbeeld vertaaldemonstraties in de OBA. Er is de Vertaalslag, begin maart. Zelf heb ik een paar keer meegedaan aan de Vertalersgeluktournee, waarvoor degenen wier vertaling op de longlist van de Europese Literatuurprijs staat worden uitgenodigd. Het is een prachtig initiatief en ook heel dankbaar om zo in contact te komen met lezers en boekhandelaren. Bovendien ontvangen deelnemers een behoorlijke vergoeding van het Letterenfonds. Ook de andere activiteiten die Steenmeijer in zijn boek voorstelt heb ik voor het merendeel wel ondernomen; ik heb meegewerkt aan een tv-documentaire over Baricco, ik ben twee keer te gast geweest in een radioprogramma, heb verschillende interviews gedaan en stukjes over vertalen geschreven voor tijdschriften of websites, en af en toe een presentatie of een lezing gehouden; maar vrijwel altijd geldt, net zoals vandaag, dat er weinig of geen budget voor is. Intussen ben je toch zeker een paar dagen bezig met de voorbereiding. Voor een beroepsgroep die bekendstaat als, ik citeer het voorlaatste hoofdstuk, 'kluizenaars die zich voor een appel en een ei uit de naad werken', is het dus niet zo verwonderlijk dat er weinig animo is om onbezoldigd allerlei extra activiteiten te ontplooien in de tijd die je anders zou kunnen benutten om weer een aantal bladzijden te vertalen, een zetproef na te kijken, een leesverslag te schrijven of om je voltooide vertaling voor de zoveelste keer zorgvuldig na te lezen. 'Vertalen is relevant, vertalen is razend interessant, vertalen is

sexy', dat schrijft Steenmeijer en daar kan ik me helemaal in vinden. Maar dat wil niet zeggen dat vertalen alleen maar een leuke hobby zou moeten zijn voor mensen die er niet van hoeven te leven. Het is een ingewikkelde paradox: vertalers moeten meer naar buiten treden om te laten zien hoe interessant hun vak is, maar intussen verwacht de buitenwereld meestal dat ze dat wel voor niets zullen doen omdat ze nu eenmaal zo dol zijn op hun vak.

Iets anders wat ik in het boek tegenkwam is het fraaie begrip Vertaalverlangen. Die ervaring ken ik heel goed, ik wist alleen niet dat er een naam voor bestond. Het is het gevoel dat je hebt als je een boek leest waar je enthousiast over bent, en sommige mooie zinnen onder het lezen al in je hoofd begint te vertalen. Het is inderdaad een goede graadmeter waaraan je kunt merken of een bepaald boek je ligt. Grappig genoeg was de laatste keer dat ik die gewaarwording op bijna elke bladzijde had tijdens het lezen van het boek *Birk* van Jaap Robben. Telkens weer moest ik mezelf erop wijzen dat dat boek helemaal niet vertaald hoefde te worden; of althans niet door mij, en niet in het Nederlands. Je zou bijna jaloers worden op de buitenlandse collega's die daar wel mee aan de slag mogen. Vertaalnijd, ook dat bestaat.